

E. Fijnje-Luzac, *Myne beslommerde boedel. Brieven in ballingschap 1787-1788*, J. J. M. Baartmans, ed. (Nijmegen: Vantilt, 2003, 288 blz., ISBN 90 77503 01 3).

Deze uitgave is als het ware een voortzetting van de studie van Baartmans uit 2001, *Hollandse wijsgeren in Brabant en Vlaanderen. Geschriften van Noord-Nederlandse patriotten in de Oostenrijkse Nederlanden, 1789-1792*. Daarin is sprake van de correspondentie van Emilie Luzac met familieleden in Nederland tot aan haar vertrek uit Brussel naar Frankrijk. In de huidige publicatie gaat het om een integrale uitgave van de brieven van Emilie vanaf haar vertrek uit de woonplaats Delft (augustus 1787) tot aan haar overlijden in het Noord-Franse Watten op 28 november 1788.

Emilie Luzac, geboren op 30 november 1748, was getrouwd met Wybo Fijnje; deze was aanvankelijk doopsgezind predikant te Deventer en vanaf 1775 eigenaar/uitgever van de *Hollandsche Historische Courant* in Delft. Fijnje ontpopte zich, gesteund door zijn vrouw, als een volbloed patriot. Als gevolg van de Pruisische inval en het herstel van de Oranjestadhouder in 1787 moest hij samen met een groot aantal medestanders halsoverkop het land verlaten. Wybo vluchtte aanvankelijk naar Duitsland en Emilie, zwanger van haar derde kind, trok via Leiden en Amsterdam naar Antwerpen, waar het echtpaar werd verenigd; vervolgens ging het naar Brussel (januari 1788) en uiteindelijk naar Watten, bij Sint-Omaars in Frans-Vlaanderen (eind mei 1788). Hier bewoonden zij samen met de families Daendels, Valckenaer, Mappa en Blok, mede patriotse vluchtelingen, het zogenaamde Kasteel.

Vanuit al deze plaatsen correspondeerde Emilie met haar familie in Nederland, met name met Johan Luzac, redacteur/uitgever van de befaamde *Gazette de Leyde*, het familiebedrijf van de Luzacs, en later hoogleraar te Leiden. Meer dan veertig brieven zijn bewaard gebleven in de collectie-Luzac van de Leidse universiteit.

Uiteraard komen in deze brieven de politieke zaken van dat moment aan de orde, maar zij nemen een ondergeschikte plaats in. De volle nadruk ligt op de persoonlijke aangelegenheden van het gezin Fijnje-Luzac. Hierin ligt ook de meerwaarde van deze uitgave: de lotgevallen van de Bataafse vluchtelingen van binnenuit gezien door de ogen van een bezorgde echtgenote en moeder. Ons wordt een levendig beeld geboden van de moeilijkheden en onzekerheden, van de aftakelende gezondheid van Emilie, haar zwangerschap, de geboorte en het overlijden van dochttertje Gontje ('ons lief kleintje is hier zonder eenige Staatsie bygezet op een gereformeerd kerkhof, vermits het een geusje zynde op geene andere plaats kon begraven worden. '); het overbrengen van kleren en inboedel uit Delft, het vereffenen van openstaande rekeningen en vorderingen, de hoop om de krant opnieuw te kunnen c. q. mogen uitbrengen etcetera. Uiterst curieus hierbij is de belangrijke rol en positie van de familieleden in patria, die uitgebreid geïnstrueerd worden om als financieel tussenpersoon op te treden, al dan niet voorzien van een vergaande volmacht. De Fijnjes behoorden weliswaar tot de gegoeden onder de vluchtelingen, maar dat zij en de familie er veel bij hebben ingeschoten is duidelijk. Eveneens komt in beeld de dagelijkse omgang met hun medevluchtelingen, met name de onderlinge band van de echtgenotes, met dien verstande dat het vrijwel altijd om standgenoten gaat. Over de minder gegoede vluchtelingen horen we weinig. De uitgave sluit af met een tweetal uitgebreide, ontroerende brieven van Wybo Fijnje aan de familie met een verslag van de laatste ziektedagen, het overlijden en de begrafenis van zijn echtgenote Emilie.

Wat de wijze van uitgave betreft het volgende. De bewerker heeft vijf Franse brieven in het Nederlands vertaald; de spelling en het taalgebruik zijn gehandhaafd, voorzover dat een goed begrip niet in de weg stond; de interpunctie is gemoderniseerd; afkortingen zijn aangevuld; toevoegingen en/of noodzakelijke verbeteringen worden gemarkeerd door haken <...>. Een

sober notenapparaat is toegevoegd met eindnoten na elke brief (de gekozen letter had van mij wel wat groter gemogen). Het register bevat alleen persoonsnamen, geen plaatsnamen en geen zaken. Het geheel wordt verlucht met enige foto's van het handschrift, historische afbeeldingen en contemporaine kiekjes van de diverse woonplaatsen van de Fijnjes in Nederland en Frankrijk. Van Emilie zelf is geen portret, tekening of silhouet bekend.

De inleiding geeft zoals gebruikelijk een achtergrondschets van de hoofdpersoon, haar familieachtergrond, de politieke ontwikkelingen en een verantwoording van de uitgave. De inleiding is mijns inziens te lang, 81 bladzijden inleiding en 200 bladzijden brieven. Dit komt omdat de bewerkte op de bladzijden 34-77 een beeld van de belevenissen van Emilie in ballingschap uit haar brieven schetst, zeer leesbaar weliswaar en de moeite waard om te lezen, maar mij dunkt overbodig, omdat het zo dubbelop gaat. Een klein minpunt derhalve; de overheersende indruk is evenwel zeer positief en ik kan dit egodocument de lezer van harte aanbevelen.

H. Boels

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

M. C. A. Kessels-van der Heijde, *Maastricht, Maestricht, Mestreech. De taalverhoudingen tussen Nederlands, Frans en Maastrichts in de negentiende eeuw* (Dissertatie Nijmegen 2002, Maaslandse Monografieën LXV; Hilversum: Verloren, 2002, 315 blz., ISBN 90 6550 713 2).

Taalkundigen en geschiedschrijvers spraken er in het midden van de negentiende eeuw al hun verwondering over uit: Maastricht was een drietalige stad. De officiële stukken werden in het Nederlands gesteld, de bovenlaag van de samenleving sprak en schreef Frans, maar in het alledaags spraakgebruik en bij informele contacten bediende men zich van het dialect. Al deden zich ook verschuivingen voor, de triglossie bleef heel de lange negentiende eeuw door, van 1780-1914, in stand. Het was een fenomeen dat in Nederland verder nergens werd aangehouden.

Tot heden ontbrak een sociolinguïstische studie van dit fenomeen. Mevrouw Kessels besloot het hiaat te vullen, maar stuitte meteen op moeilijkheden. Het taalgebruik in het negentiende-eeuwse Maastricht is zeer verschillend gedocumenteerd. Zo rijk als de bronnen vloeien over het gebruik van het Frans, zo schamel is de informatie over het dialectgebruik. Daar komt bij dat de linguïstische theoretici diepgaand van mening verschillen over de achtergronden van meertaligheid. Sommigen zoeken het in sociale tegenstellingen: de maatschappelijke bovenlaag bedient zich van een cultuurtaal met internationale allure, een middengroep geeft om economische redenen de voorkeur aan de landstaal en het gewone volk beperkt zich tot het dialect. Anderen houden het erop dat elk der talen zijn eigen domein heeft. Publieke functionarissen leggen een andere voorkeur aan de dag dan personen actief in de culturele en de journalistieke wereld. Hun keuzes kunnen weer afwijken van de gewoonten op de werkvloer en in het informele circuit.

Een eerste verkenning van het bronnenmateriaal maakte al duidelijk dat men in het negentiende-eeuwse Maastricht misschien wel sociale lagen zou kunnen identificeren met een voorkeur voor Frans of dialect, maar zeker niet een die men als Nederlandstalig kon betitelen. Het leek er veeleer op dat de taalvoorschriften die sinds 1823 golden voor het openbaar bestuur en het notariaat de beslissende stoot gaven voor gebruik van het Nederlands. De auteur besloot daarom de domeinhypothese te toetsen.